

KS. RYSZARD KAMIŃSKI

POJĘCIE I PROBLEMATYKA TEOLOGII PASTORALNEJ

Rozumienie teologii pastoralnej nie jest dotąd ujednoczone. Trwa wciąż dyskusja nad koncepcją tej dyscypliny teologicznej. W takiej sytuacji istnieje pilna potrzeba krytycznego i zarazem syntetycznego spojrzenia na teologię pastoralną, na problematykę tej dyscypliny naukowej, na jej teologiczny i praktyczny charakter oraz stosunek do innych dyscyplin naukowych. Przedstawienie powyższych zagadnień może być pomocne w udzielaniu odpowiedzi na pytania nurtujące współczesnych teologów pastoralistów.

I. POJĘCIE TEOLOGII PASTORALNEJ

Terminu „teologia pastoralna” używa się w dwojakim znaczeniu. W szerszym rozumieniu używa się tego określenia na oznaczenie kilku dyscyplin teologii praktycznej, z których każda zajmuje się zbawczą działalnością Kościoła. Do tych dyscyplin należy dydaktyka pastoralna, obejmująca katechetykę i homiletykę, liturgika oraz teologia pastoralna w wąskim znaczeniu. Każda z wymienionych dyscyplin „częstkowych” teologii pastoralnej zajmuje się odpowiednim zakresem działalności Kościoła, posiada własny

sposób prowadzenia refleksji naukowej oraz swój własny repertuar metodologiczny¹

Teologia pastoralna w wąskim znaczeniu to jedna z wymienionych dyscyplin cząstkowych teologii pastoralnej. Jej przedmiotem jest działalność Kościoła jako Ludu Bożego w świecie, przy czym przedstawiciele różnych kierunków i ujęć tej dyscypliny akcentują odmienne aspekty działalności zbawczej Kościoła w refleksji teologiczno-pastoralnej. Jedni kładą nacisk na elementy eklezjologiczne, inni wspólnotowe, prakseologiczne, społeczno-polityczne itd. Dlatego nie ma jednej, ale wiele definicji teologii pastoralnej i to bardzo zróżnicowanych, w zależności od ujęcia teologii pastoralnej²

Według przedstawicieli nurtu eklezjologicznego teologia pastoralna jest nauką teologiczną o urzeczywistnianiu się Kościoła w terażniejszości³ Według K. Rahnera teologia pastoralna (praktyczna) jest nauką teologiczną, która dzięki teologicznej refleksji nad terażniejszą sytuacją Kościoła prowadzi badania nad urzeczywistnianiem się Kościoła dzisiaj⁴ Dla F. Klostermanna teologia pastoralna (praktyczna) jest nauką o urzeczywistnianiu się Kościoła jako wspólnoty we współczesnym świecie⁵ Według N. Greinachera teologia pastoralna (praktyczna) jest krytyczną teorią praktyki Kościoła w społeczeństwie⁶ R. Zeffass traktuje teologię pastoralną (praktyczną) jako naukę o działalności praktycznej Kościoła⁷ Przedstawiciele nurtu społeczno-politycznego określają teologię pastoralną jako naukę o działalności zbawczej Kościoła w świetle historycznej praktyki wyzwolenia⁸

¹ W F u r s t. *Die Praktische Theologie und ihre Facher*. W: *Katholische Theologie heute*. Hrsg. F. Wohlmuth. Würzburg 1990 s. 317.

² R. K a m i ń s k i. *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*. Lublin 1992 s. 83-99.

³ Zob. H. S c h u s t e r. *Istota i zadania teologii pastoralnej*. „Concilium” (wyd. pol.) 1965-1966 nr 1-10 s. 156.

⁴ „Die Praktische Theologie ist die theologische Wissenschaft die aus einer theologischen Reflexion und Deutung der je jetzt gegebenen Situation der Kirche heraus auf den je jetzt falligen Selbstvollzug der Kirche reflektiert” K. R a h n e r. *Pastoraltheologie*. W: *Handbuch der Pastoraltheologie*. Bd. 5. Hrsg. von F. Klostermann, K. Rahner. Freiburg im Br. 1972 s. 394.

⁵ F. B l a c h n i c k i. *Teologia pastoralna ogólna*. Cz. I. Lublin 1970 s. 57

⁶ N. G r e i n a c h e r. *Teologia praktyczna jako krytyczna teoria praktyki Kościoła w społeczeństwie*. CT 61:1991 fasc. 2 s. 55-71.

⁷ Zob. *Praktische Theologie als Handlungswissenschaft*. W: *Praktische Theologie heute*. Hrsg. F. Klostermann, R. Zeffass. München 1974 s. 164-177.

⁸ M. M i d a l i. *Teologia pastorale o pratica*. Roma 1991 s. 379-385.

Na bazie koncepcji eklezjologicznej teologii pastoralnej z uwzględnieniem aspektu socjologicznego sytuują się definicje teologii pastoralnej formułowane przez socjologów religii. Zbliżoną do F. Houtarta⁹ i J. Laloux¹⁰ jest definicja ks. W. Piwowarskiego, który określa teologię pastoralną jako „naukę zmierzającą za pomocą teologiczno-socjologicznej analizy konkretnej terażniejszej sytuacji Kościoła do wypracowania aktualnych modeli teologicznych oraz odpowiadających im imperatywów i programów działania¹¹, według których Kościół w tej konkretnej, terażniejszej sytuacji aktualizuje własną istotę, wypełniając misję pośrednictwa zbawczego”¹²

Wydaje się, że dla teologa pastoralisty bliskie jest następujące określenie teologii pastoralnej: jest to nauka teologiczna zmierzająca do wypracowania – w świetle Objawienia Bożego i analizy terażniejszej sytuacji Kościoła – zasad i dyrektyw pastoralnych, według których Kościół w aktualnej sytuacji urzeczywistnia siebie i swoje pośrednictwo zbawcze¹³

II. PRZEDMIOT MATERIALNY

I FORMALNY TEOLOGII PASTORALNEJ

Zadaniem teologii pastoralnej jest naukowe ukształtowanie samoświadomości aktualnie działającego Kościoła. Świadomość ta jest konieczna dla skutecznego działania Kościoła. Bez tej naukowej refleksji Kościoła nad swoją istotą, na bazie terażniejszej sytuacji, jego działalność nie byłaby

⁹ Zob. *Sociologie et pastorale*. Paris 1963 s. 171.

¹⁰ Zob. *Manuel d'initiation a la sociologie religieuse*. Paris 1967 s. 105.

¹¹ Aktualny model teologiczny jest to wzór (ideał) wypracowany przez pastoralistę dla chrześcijan i wspólnot chrześcijańskich na podstawie teologii systematycznej i teologii historycznej oraz w nawiązaniu do nauk humanistycznych. Przesłanki większej dostarczają wymienione nauki teologiczne, przesłanki mniejszej nauki humanistyczne. Wniosek ze względu na przesłankę większą ma charakter teologiczny. Modele teologiczne stanowią podstawę do opracowania imperatywów i programów działania. Imperatyw pastoralny jest to zespół dyrektyw (nakazów i zaleceń) odnoszących się do realizacji modeli teologicznych w określonym miejscu i czasie. Programy działania są to merytorycznie i metodycznie zaplanowane etapy urzeczywistniania modeli teologicznych. W. P i w o w a r s k i. *Perspektywa teologiczna a perspektywa socjologiczna w duszpasterstwie*. ChS 1973 nr 26 s. 32-33.

¹² Tamże s. 30.

¹³ Definicja ta zbliżona jest do cytowanej powyżej definicji K. Rahnera oraz definicji W. Piwowarskiego. Zob. W. P i w o w a r s k i. *Eklezjologiczna koncepcja teologii pastoralnej*. W: F. Blachnicki. *Teologia pastoralna ogólna*. Cz. 1. Lublin 1970 s. 38.

przystosowana do aktualnych warunków. Poprzez wypracowanie zasad i dyrektyw pastoralnych teologia pastoralna przyczynia się do skuteczności planowania kościelnego, do wytyczenia dróg urzeczywistniania się Kościoła dziś i w przyszłości. Nie może jednak teologia pastoralna zastępować konferencji czy rad duszpasterskich, gdzie dyskutuje się co „tu i teraz” jest do zrobienia i na ile pewne zasady praktyczno-teologiczne nadają się w określonej sytuacji do stosowania.

Teologia pastoralna jest nauką dyscypliną, w której zbiegają się różne refleksje, analizy, propozycje i rozporządzenia, które pochodzą od hierarchii kościelnej, teologicznych ośrodków badawczych, instytucji duszpasterskich i poszczególnych pastoralistów, aby je systematyzować, koordynować i w miarę obiektywnie przedstawiać z uwagi na wspólny cel, jakim jest samourzeczywistnianie się Kościoła w aktualnych warunkach miejsca i czasu¹⁴ Zadaniem teologii pastoralnej jest wypracowywanie i formułowanie zasad i dyrektyw, które winny kierować koniecznym w każdym czasie uobecnianiem się Kościoła. Można powiedzieć, że zadaniem teologii pastoralnej jest kształtowanie naukowej refleksji Kościoła nad sobą samym.

Zadaniem teologii pastoralnej jest także kształcenie duszpasterzy i apostołów świeckich oraz przygotowanie ich do pracy w Kościele¹⁵ Chodzi tutaj o formację teologiczno-pastoralnego sposobu myślenia, o umiejętność oceniania i rozwiązywania konkretnych problemów i sytuacji duszpasterskich w świetle teologicznych zasad wynikających z istoty dzieła zbawczego i jego uobecniania się w Kościele. Zmierza się do wyrobienia zdolności samodzielnego przeprowadzenia diagnozy i podejmowania adekwatnych decyzji w konfrontacji z konkretną sytuacją życiową¹⁶

Przedmiotem materialnym teologii pastoralnej jest życie i działalność Kościoła, która dokonuje się w warunkach współczesności. Przedmiot ten należy widzieć w opcji soborowej wizji Kościoła jako wspólnoty Ludu Bożego i Mistycznego Ciała Chrystusa. Tak rozumiana teologia pastoralna prowadzi naukową refleksję nad życiem i działalnością Kościoła, nad podmiotami działalności zbawczej Kościoła, nad funkcjami, strukturami i warunkowaniami jego urzeczywistniania się w teraźniejszości. Zasady działalności Kościoła są formułowane w oparciu o Objawienie Boże i nauczanie Kościoła. Są one kryteriami oceny aktualnej reakcji Kościoła na wezwania

¹⁴ S c h u s t e r. *Istota i zadania* s. 159-160.

¹⁵ K a m i ń s k i. *Wprowadzenie do teologii* s. 98.

¹⁶ Błachnicki. *Teologia pastoralna ogólna*. Cz. 2 s. 111.

do urzeczywistniania siebie i swego posłannictwa w obecnym czasie. Dzięki tym zasadom ustala się imperatywy dla działalności Kościoła na dziś i na najbliższą przyszłość.

Teologia pastoralna dokonuje także analizy terażniejszej sytuacji Kościoła, w której realizuje on swoją działalność. Jest to analiza o charakterze teologiczno-socjologicznym lub teologiczno-psychologicznym, dokonana za pomocą metod właściwych tym dyscyplinom. Analiza ta służy sprawdzeniu zasadności i skuteczności istniejących form działalności Kościoła w aktualnych warunkach. Ważne miejsce przypada tutaj interpretacji dotychczasowych metod działania Kościoła, służących temu instytucji oraz istniejących związków Kościoła z kulturą. Teologiczna interpretacja powyższych zjawisk związana jest z odczytywaniem znaków czasu, którymi są zjawiska z różnych dziedzin aktywności ludzkiej, „wyrażające potrzeby i aspiracje dzisiejszej ludzkości. Te zjawiska stają się znakami czasu dopiero wtedy, gdy dojdą do świadomości w biegu historii”¹⁷

Teologia pastoralna ustala także konkretne dyrektywy i wskazania pastoralne, według których powinna przebiegać działalność Kościoła. Formułując teologicznie uzasadnione zasady i dyrektywy pastoralne dotyczące działalności Kościoła dzisiaj i na przyszłość, teologia pastoralna przyczynia się do kształtowania świadomości tych, którzy za tę działalność pastoralną Kościoła są odpowiedzialni. Zarysowana problematyka realizowana jest w ramach teologii pastoralnej fundamentalnej (zwanej ogólną) oraz teologii pastoralnej szczegółowej.

Powyższe rozumienie przedmiotu materialnego teologii pastoralnej pozwala odróżnić teologię pastoralną od eklezjologii uprawianej w ramach teologii systematycznej. Eklezjologia uprawiana w ramach teologii systematycznej zajmuje się Kościołem w jego strukturze esencjalnej i statycznej, zwłaszcza jego transcendentalno-sakramentalną istotą. Teologia pastoralna natomiast zajmuje się Kościołem w jego wymiarze egzystencjalnym i dynamicznym, a więc wieloraką działalnością Kościoła w świecie rozumianą zarazem jako działalność społeczno-historyczna i transcendentna. Ponieważ oba aspekty eklezjologii: esencjalny i egzystencjalny wzajemnie

¹⁷ A. Z u b e r b i e r. *Materiały do teorii teologii praktycznej*. Warszawa 1974 s. 74-77.

się przenikają i dopełniają, dlatego potrzebna jest współpraca teologii pastoralnej i teologii systematycznej¹⁸

Przedmiotem formalnym teologii pastoralnej jest urzeczywistnianie się Kościoła w terażniejszości. Oznacza to, że formalnym punktem widzenia przedmiotowej dziedziny teologii pastoralnej są uwarunkowania, w jakich dokonuje się uobecnianie Kościoła w aktualnej sytuacji. Przedmiotem tym nie zajmują się podstawowe nauki teologiczne, gdyż nie dysponują odpowiednimi dla analizy terażniejszej sytuacji Kościoła narzędziami badawczymi. Przedmiotem dla tych dyscyplin jest Kościół w swojej istocie. Analiza aktualnej działalności Kościoła ze wszystkimi jej uwarunkowaniami jest zadaniem teologii pastoralnej¹⁹ Te uwarunkowania określają możliwości urzeczywistniania się Kościoła i reagowania na narastające problemy eklesjalne.

Konkretna sytuacja, w której przypada Kościołowi spełniać swoje posłannictwo, nie jest przypadkiem, ale przewidzianym przez Boga czasem, w którym Kościół musi istnieć i działać. W takim rozumieniu terażniejsza sytuacja, w której Kościół urzeczywistnia zbawienie, jest elementem konstytutywnym zbawczej działalności Kościoła. Zainteresowanie Kościoła poznaniem aktualnej sytuacji jest równocześnie zainteresowaniem sobą i swoim urzeczywistnianiem się w terażniejszości. Analiza terażniejszej sytuacji Kościoła jest analizą teologiczną, chociaż odwołuje się do wyników dostarczonych przez nauki pozateologiczne²⁰

III. TEOLOGICZNY I PRAKTYCZNY CHARAKTER TEOLOGII PASTORALNEJ

Termin „teologia” pochodzi od greckich słów: *logos* (słowo, pojęcie, nauka) i *Theos* (Bóg). Teologia jest więc nauką o Bogu²¹ Przedmiotem

¹⁸ S c h u s t e r. *Istota i zadania teologii praktycznej* s. 157; Z u b e r b i e r, jw. s. 105-107

¹⁹ S c h u s t e r, jw. s. 158; P i w o w a r s k i. *Eklesjologiczna koncepcja* s. 304-306.

²⁰ B l a c h n i c k i. *Teologia pastoralna ogólna. Cz. 2* s. 92-93; P i w o w a r s k i. *Eklesjologiczna koncepcja* s. 306.

²¹ Termin „teologia” przeszedł znaczeniową ewolucję. Nie spotykamy go w Piśmie św. Starego i Nowego Testamentu. Początkowo nie korzystali z tej nazwy także pisarze chrześcijańscy Pierwszy znaczenie chrześcijańskie terminowi „teologia” nadaje Orygenes.

teologii jest Bóg i stworzenie pozostające w relacji do Boga jako swego celu i przyczyny. Ze względu na przedmiot materialny teologia rozpada się na wiele dziedzin teologicznych. W obecnych warunkach umysł ludzki nie byłby w stanie ogarnąć całego przedmiotu materialnego teologii. Tę wewnętrzną jedność zabezpiecza wspólny wszystkim dyscyplinom teologicznym przedmiot formalny, czyli wspólny punkt patrzenia na wszystkie dziedziny teologii, którym jest światło Bożego Objawienia. Wszystkie dziedziny teologii stanowią wewnętrzną całość dzięki temu, że przedmiot materialny traktują w świetle Bożego Objawienia.

Różne są sposoby grupowania i systematyzowania teologii. Często przyjmuje się podział na teologię historyczną, teologię systematyczną i teologię praktyczną. Teologia historyczna obejmuje historię i teologię biblijną, historię Kościoła, patrystykę, historię dogmatów i teologii. Przedmiotem zainteresowania są fakty historyczne zawarte w Piśmie św. i w Kościele. Zadaniem teologii historycznej jest odkrycie i ustalenie sensu faktów historycznych, kulturowych i teologicznych. Sens ten może istnieć tylko w odniesieniu do Boga jako podmiotu dziejów zbawienia. Badane przez teologię historyczną fakty, rzeczy, znaki i zdarzenia same w sobie nie miałyby sensu teologicznego i pozbawione byłyby znaczenia. Przez szczególne cechy są one włączone w ekonomię zbawienia²²

Prawdy objawione zawarte są w artykułach wiary stanowiących treść Pisma św. i Tradycji. Prawdy te, same z siebie, nie stanowią jeszcze uporządkowanego systemu. Są jednak punktem wyjścia dla teologicznych dociekań naukowych. Teologia systematyczna porządkuje je, tłumaczy i uzasadnia wszystko, co zawarte jest w treści objawienia Bożego. Zadaniem teologii systematycznej jest wykład treści prawd wiary oraz wyprowadzenie nowych prawd wiary z Objawienia Bożego. Tradycyjny podział teologii systematycznej na fundamentalną, dogmatyczną i moralną nie jest wprawdzie

Według niego uprawiać teologię oznaczało mówić o Bogu i o Chrystusie, wyznawać ich i oddawać im cześć. W pismach ojców łacińskich termin „teologia” nie miał aż do św. Augustyna znaczenia kościelnego. Co współcześnie nazywamy teologią u ojców i pisarzy łacińskich nosiło nazwę: *doctrina christiana, sacra Scriptura, sacra eruditio, divina Pagina*. Dopiero Piotr Abelard teologię rozumiał jako całość chrześcijańskiej nauki (*theologia christiana*). Rozumienie teologii jako systematycznej wiedzy o Bogu opartej na Objawieniu nastąpiło dopiero w XIII wieku. Od XIII wieku termin „teologia” szeroko się upowszechnił i zachował swoją treść do naszych czasów jako systematyczną naukę o Bogu opartą na Objawieniu. W G r a n a t. *Dogmatyka katolicka. Tom wstępny*. Lublin 1965 s. 8-9.

²² J. M a j k a. *Metodologia nauk teologicznych*. Wrocław 1981 s. 185-193; G r a n a t. *Dogmatyka katolicka* s. 46-49.

zakwestionowany, ale spotykamy się także z przedmiotowym rozczłonkowaniem problematyki teologicznej. Pozostaje to w związku z tendencją do badania tego samego przedmiotu z różnych punktów widzenia, przy zastosowaniu różnych metod²³

Z faktu, że teologia jest nauką i teologia pastoralna (praktyczna) posiada własny odcinek badań w ramach całego przedmiotu materialnego teologii, wynika, że teologia pastoralna (praktyczna) jako część teologii jest nauką teologiczną, posiadającą własny i odrębny od innych nauk teologicznych przedmiot materialny. Prowadzi ona refleksję naukową nad działalnością zbawczą Kościoła, przez którą Kościół urzeczywistnia się w określonej rzeczywistości historyczno-społecznej²⁴

Ze względu na swój przedmiot teologia pastoralna (praktyczna) jest nauką praktyczną. Przedmiotem jej jest działalność zbawcza Kościoła jako Ludu Bożego. Jest ona także nauką normatywną jako zespół norm, modeli i dyrektyw działania, którymi powinien kierować się Kościół, wspólnoty eklezjalne i ich reprezentanci w różnych dziedzinach i na różnych szczeblach działalności eklezjalnej. Praktyczny i normatywny element poznania teologiczno-pastoralnego powinny stanowić całość. Nie można konstruować norm i praktycznych dyrektyw działalności eklezjalnej bez uprzedniej refleksji nad rzeczywistością i podstawami jej oceny. Żadna nauka praktyczna nie może być tylko systemem²⁵

Teologia pastoralna jest nauką specjalnego rodzaju. Jej specyfika polega na tym, że zasady i dyrektywy duszpasterskie czerpie z Objawienia Bożego i nauczania Kościoła oraz z doświadczenia wspólnot religijnych i wiernych. Zadaniem tej dyscypliny naukowej jest opracowanie teologicznych zasad określających zbawczą działalność Kościoła w dzisiejszym świecie. Dlatego najpierw poznaje ona czego domaga się Objawienie Boże i nauczanie współczesnego Kościoła od realizacji działalności zbawczej Kościoła, czyli co ma czynić Kościół w świetle prawd i zasad objawionych na różnych szczeblach działalności duszpasterskiej. Badania te służą poznaniu celów, treści, środków i metod działalności duszpasterskiej. W świetle wspomnianych zasad teologia pastoralna prowadzi refleksję nad poszczególnymi formami działalności zbawczej Kościoła, aby ocenić wartość form aktualnie stosowanych i zaproponować wskazania na przyszłość.

²³ M a j k a, jw. s. 195-196.

²⁴ Zob. Blachnicki, jw. cz. 2 s. 88-98.

²⁵ M a j k a, jw. s. 207.

Ważnym dla teologii pastoralnej jest pytanie czy Kościół aktualizujący swą działalność w określonych warunkach miejsca i czasu odpowiada w swojej strukturze, celach i sposobach działania, w osiągniętych rezultatach i w życiu jego członków, zbawczej misji Kościoła. Odpowiedź na to pytanie musi zawierać odniesienie do Objawienia Bożego i nauk teologicznych, zwłaszcza eklezjologii oraz z drugiej strony do konkretnej sytuacji, która może być badana metodami socjologicznymi, psychologicznymi itd. Badania rzeczywistości społecznej i indywidualnej, poznanie warunków miejsca i czasu, w których dokonuje się działalność zbawcza Kościoła, poznanie historycznego doświadczenia duszpasterskiego Kościoła i wszystkiego, co rzuca światło na postawy i zachowania poszczególnych ludzi oraz społeczności ludzkich, stanowi drugi etap badań teologii pastoralnej.

Skuteczna działalność eklezjalna zakłada znajomość rzeczywistości społecznej, psychologicznej, religijno-duszpasterskiej, historycznej, czyli znajomości osób i grup ludzi, na które Kościół oddziałuje. Te same formy oddziaływania duszpasterskiego mogą mieć w zmienionych uwarunkowaniach historycznych, społecznych, religijnych i duszpasterskich różną wymowę i zróżnicowaną skuteczność w osiągnięciu celów. Refleksja pastoralna musi opierać się na znajomości rzeczywistości podlegającej ciągłym zmianom²⁶

Teologia pastoralna wyprowadza także wnioski dla skuteczniejszego prowadzenia działalności zbawczej Kościoła. W oparciu o Objawienie Boże i nauczanie Kościoła oraz doświadczenie ludzkie teologia pastoralna formułuje wnioski w postaci zasad, dyrektyw i wskazań pastoralnych. Stanowią one istotny element teorii duszpasterstwa uwzględniającej aktualne potrzeby i wyzwania czasu. Każda zasada pastoralna, prawda, reguła czy wskazanie pastoralne powinno sprowadzać się do prawd i zasad wyprowadzonych z Objawienia Bożego oraz być uzasadnione empirycznie na podstawie wyników badań socjologicznych, psychologicznych itd. Wypracowanie zasadnych wniosków i teorii duszpasterstwa wymaga uwzględnienia tak teologicznego, jak i empirycznego źródła badań teologiczno-pastoralnych. Od rzetelnego potraktowania obu tych źródeł teologii pastoralnej zależy aktualność i ocena refleksji teologiczno-pastoralnej.

²⁶ Tamże s. 208.

IV TYPY BADAŃ W TEOLOGII PASTORALNEJ

Ze względu na złożoność przedmiotu istnieją w teologii pastoralnej różne typy uprawiania refleksji naukowej. Hans van der Ven mówi o czterech typach badań naukowych w teologii pastoralnej (praktycznej): monodyscyplinarne, multidyscyplinarne, interdyscyplinarne i intradyscyplinarne²⁷ Wszystkie te typy badań naukowych koncentrują się na wspólnym przedmiocie materialnym bądź formalnym i materialnym²⁸

B a d a n i a m o n o d y s c y p l i n a r n e charakteryzują się wspólnym celem i metodą. Ten typ badań występował w teologii pastoralnej przede wszystkim do roku 1777 Teologia pastoralna była wówczas spojeniem refleksji, reguł, rad i zaleceń, które kierowały teologiczne dyscypliny na duszpasterską praktykę. W poszczególnych dyscyplinach teologicznych dotykano problemów związanych z praktyką pastoralną.

Po wprowadzeniu w roku 1777 teologii pastoralnej na uniwersytety jako samodzielnej dyscypliny dokonana się wielka zmiana w rozwoju tej dyscypliny teologicznej. Jednakże nowa dyscyplina teologiczna korzystała nadal z metod badawczych stosowanych w innych dyscyplinach teologicznych.

B a d a n i a m u l t i d y s c y p l i n a r n e charakteryzują się różnymi celami i różnymi metodami. Wskazują one, że teologia pastoralna nie może realizować się tylko w jednym wymiarze. Ona musi także odnieść się do badań prowadzonych przez inne dyscypliny naukowe. Według takiego rozumienia teologia pastoralna wiąże w całość naukę teologiczną z wynikami badań empirycznych. Nauki empiryczne dostarczają danych, które teologia pastoralna wykorzystuje w prowadzeniu refleksji naukowej. Teologia pastoralna przyjmuje wyniki badań empirycznych, zestawia je z teologiczną teorią i następnie interpretuje teologicznie. W naukach empirycznych chodzi o wyjaśnianie zjawisk indywidualnego i społecznego życia w perspektywie psychologicznej, socjologicznej i prakseologicznej teorii. Natomiast w teologicznej refleksji chodzi o krytyczne przemyślenia z perspektywy Ewangelii i teologicznego nauczania²⁹

²⁷ H. van der Ven. *Unterwegs zu einer empirischen Theologie*. W: *Theologie und Handeln*. Hrsg. O. Fuchs. Mainz 1984 s. 102-128; zob. S. Knobloch. *Was ist Praktische Theologie?* Freiburg(Schweiz) 1995 s. 206.

²⁸ W P i w o w a r s k i. *Socjologia religii*. Lublin 1996 s. 85.

²⁹ K n o b l o c h, jw. s. 209.

B a d a n i a i n t e r d y s c y p l i n a r n e, jak sama nazwa mówi, wskazują na zachodzącą wzajemną zależność między teologią pastoralną a naukami empirycznymi. Badania interdyscyplinarne charakteryzują się wspólnym celem i różnymi metodami. Hans van der Ven określa multidyscyplinarność jako następowanie po sobie (*Nacheinander*), zaś interdyscyplinarność jako „kroczenie wspólnie” (*Miteinander*). W pierwszym przypadku idzie o „seryjny monolog”, w drugim o „paralelny dialog” między dyscyplinami naukowymi³⁰

W b a d a n i a c h i n t r a d y s c y p l i n a r n y c h teologiczne oraz empiryczne metody badawcze i wyniki badań łączą się w jedną metodyczną i metodologiczną całość. Oznacza to, że teologia pastoralna sama powinna być „empiryczna”. Wymaga ona takiego instrumentarium metodologicznego, w którym poszukiwanie metod i technik badawczych innych nauk zostanie zintegrowane w teologii.

V TEOLOGIA PASTORALNA A INNE DYSCYPLINY NAUKOWE

Teologia pastoralna, będąc nauką o działalności Kościoła, prowadzi refleksję naukową na podstawie badań teologicznych, jak i w oparciu o dane nauk eksperymentalnych. Pominięcie aspektu teologicznego prowadziłoby tę dyscyplinę do „techniki duszpasterzowania”, odbierając jej to, co jest istotne dla każdej dziedziny teologii. Zaniedbanie zaś elementu empirycznego przyczyniłoby się do skostnienia teologii pastoralnej i oderwania jej od życia. Teologia pastoralna musi uwzględniać tak prawdy teologiczne, jak i dane empiryczne. Musi ona pozostawać w ścisłym związku z innymi dziedzinami teologii oraz z naukami humanistycznymi, odczytującymi znaki czasu.

1. *Teologia pastoralna a inne dyscypliny teologiczne*

Teologia pastoralna jest integralną częścią całej teologii, jakkolwiek ma ona własny przedmiot badań. Co można powiedzieć o wszystkich naukach teologicznych, odnosi się także do teologii pastoralnej. Dlatego teologia pastoralna powinna być traktowana w kontekście całej teologii.

³⁰ Tamże s. 209.

Teologia pastoralna, zwana praktyczną, opiera się na wynikach badań systematycznej teologii (teologii dogmatycznej, moralnej i fundamentalnej, eklezjologii, biblistyki itd.) oraz prawa kanonicznego. Nie oznacza to, że teologia pastoralna musi obejmować elementy wymienionych nauk, ale korzysta z najnowszych wyników tych dyscyplin, aby wypracować we własnym zakresie aktualne modele teologiczne. W przeciwieństwie do wymienionych dyscyplin teologicznych teologia pastoralna charakteryzuje się orientacją egzystencjalną i praktyczną. W centrum zainteresowania jest Kościół w konfrontacji ze światem współczesnym. Jest to refleksja nad elementami stanowiącymi przedmiot teologii spekulatywnej, z punktu widzenia samobudowania się Kościoła obecnie i w przyszłości. Systematyczna refleksja powinna należeć do teologii spekulatywnej, a teologia pastoralna powinna z niej korzystać i czerpać wyniki. Jednakże, co podkreśla się w nowszych ujęciach teologii pastoralnej, teologia spekulatywna nie ma jeszcze wszystkich zagadnień dostatecznie opracowanych, dlatego z konieczności trzeba w teologii pastoralnej zajmować się tą problematyką. Jest to niejednokrotnie nieodzowne do prowadzenia badań nad aktualizacją Kościoła w dzisiejszym świecie. Czyni to teologia pastoralna w ramach teologii pastoralnej fundamentalnej. Takie ujęcie zagadnień teologii systematycznej pod kątem pastoralnym oraz ukazanie podstaw teologicznych duszpasterstwa (chrystologicznych, pneumatologicznych i eklezjologicznych) jest konieczne także dla zintegrowania wszystkich dziedzin teologii pastoralnej (liturgia, katechetyka, homiletyka). Wszystkie te dziedziny zajmują się Kościołem jako całością oraz jego działalnością i rozwojem w konkretnej sytuacji historycznej.

Teologia dogmatyczna ma za przedmiot poznanie i zgłębianie prawd wiary, które w szczególny sposób leżą u podstaw działalności Kościoła. Podobnie teologia fundamentalna i eklezjologia zgłębiają prawdy wiary mające podstawowe znaczenie dla refleksji pastoralnej. Teologia moralna mówi o czynach ludzkich w odniesieniu do ostatecznego celu życia, a teologia pastoralna wskazuje, co i jak w obecnych warunkach należy czynić, aby członkowie Kościoła stosowali się do zasad moralnych. Zarówno teologia dogmatyczna i fundamentalna, jak i teologia moralna zajmują się wiarą, zaś jej przyjęciem przez wiernych i wspólnoty religijne zajmuje się teologia pastoralna.

Działalność Kościoła uwarunkowana jest zawsze konkretną epoką. Choć z Biblii nie można bezpośrednio wyprowadzić wniosków dla działalności współczesnego Kościoła, to jednak Pismo święte stanowi punkt wyj-

ścia do refleksji nad działalnością Kościoła dzisiaj. Zwłaszcza nieodzowne jest tutaj studium Nowego Testamentu, ukazującego życie i działalność Kościoła Apostolskiego, który jest wzorem dla wspólnot chrześcijańskich wszystkich czasów³¹

2. *Teologia pastoralna a dyscypliny pozateologiczne*

Do współczesnej teologii pastoralnej należy prowadzenie refleksji nad terażniejszą sytuacją Kościoła, specyfikującą jego działalność praktyczną. Wymaga to współdziałania teologii pastoralnej z wieloma dyscyplinami pozateologicznymi, przedstawiającymi obraz kultury ludzkiej współcześnie i na przyszłość. Należy tutaj wymienić socjologię i psychologię religii, prakseologię, etnologię, statystykę i socjografię, antropologię itd.

Na podkreślenie zasługuje współpraca teologii pastoralnej z socjologią i psychologią religii. Dzieje się tak zarówno na skutek dużego zasięgu współczesnych badań socjologicznych i psychologicznych, jak też zbliżenia między tymi badaniami a duszpasterską działalnością Kościoła. W ostatnich dziesiątkach lat tak socjologowie, jak i psychologowie żywo interesują się zjawiskiem religii. Z drugiej strony, pastorałści i duszpasterze coraz częściej sięgają do socjologii i psychologii religii jako sprawnego narzędzia do stawiania diagnozy pastoralnej i określania kierunków działalności eklezyjalnej. Choć socjologia i psychologia religii są dyscyplinami autonomicznymi, posiadającymi odrębny przedmiot formalny, metody badań i język właściwy dla każdej z nich, to jednak istnieje szerokie pole współpracy tych dyscyplin z teologią pastoralną. Jeżeli w ramach teologii pastoralnej prowadzi się teologiczną interpretację kultury współczesnej, to dla przeprowadzenia tej interpretacji niezbędne są badania socjoreligijne i psychoreligijne.

Teologia pastoralna może współpracować z socjologią religii na dwóch etapach: na etapie konstrukcji modeli teologicznych, imperatywów i programów działania oraz na etapie ich realizacji. Model teologiczny jest to wzór, ideał wypracowany przez pastorałistę zbiorowego w oparciu o podstawowe dyscypliny teologiczne oraz humanistyczne, a zwłaszcza socjologię i psychologię religii. Stanowią one podstawę do wypracowania imperatywów i programów działania. Imperatyw zaś to zespół dyrektyw, czyli nakazów

³¹ Z u b e r b i e r, jw. s. 68.

i zaleceń odnoszących się do realizacji modeli teologicznych w konkretnych warunkach czasu i miejsca. Programy działania to merytorycznie i metodycznie zaplanowane etapy realizacji modeli teologicznych³²

Chociaż teologia pastoralna czerpie przesłanki teologiczne do wypracowania modeli z podstawowych dyscyplin teologicznych, to jednak zaktualizowanie ich i dostosowanie do potrzeb religijno-moralnych jednostek i wspólnot chrześcijańskich wymaga korzystania z nauk humanistycznych, zwłaszcza z wyników badań socjo- i psychoreligijnych. Wyniki te ukazują sytuację jednostek i grup religijnych, dla których są przygotowane aktualne modele teologiczne. Na podstawie danych socjo- i psychoreligijnych teologia pastoralna ma możliwość wypracowania aktualnych modeli teologicznych. Dane te jednak muszą być zinterpretowane teologicznie.

Najbardziej przystosowane do teraźniejszości modele teologiczne, imperatywy i programy działania wskutek gwałtownych przemian kulturowo-społecznych szybko się dezaktualizują. Sytuacja ta zmusza do ciągłego kontaktu z rzeczywistością społeczną i ciągłych przemyśleń teoretycznych, aby wprowadzać unowocześnione metody duszpasterstwa. W dokonywaniu tych korekt potrzebna jest teologii pastoralnej pomoc ze strony socjologii religii, która stawia nie tylko diagnozę, lecz także prognozę rzeczywistości społeczno-religijnej w określonych warunkach środowiskowych.

Współpraca psychologii religii z teologią pastoralną jest nieodzowna, bo w działalności duszpasterskiej Kościoła spotykają się dwa wymiary: nadprzyrodzony i przyrodzony. W akcie wiary wymiar obiektywny łączy się z czynnikami subiektywnymi. Wiara jest działaniem łaski Bożej i udziałem naturalnych właściwości psychicznych człowieka. Psychologia religii wskazuje teologii pastoralnej na właściwości psychiczne człowieka naszych czasów, na sposoby przemawiania do współczesnego człowieka, aby mógł on przyjąć Prawdę Objawioną. Psychologia religii pomaga w kształtowaniu prawdziwego pojęcia Boga oraz wnosi wkład w zrozumienie człowieka i Kościoła. Ukazując bogactwo życia psychicznego człowieka, psychologia religii może wydatnie pomóc w poszukiwaniu adekwatnych do współczesnych potrzeb form oddziaływania pastoralnego. Służy ona także szerszemu stosowaniu symboliki religijnej, która jest zrozumiała dla współczesnego człowieka. Psychologia pastoralna wskazuje także na metody kształtowania

³² P i w o w a r s k i. *Perspektywa teologiczna* s. 32-34.

dojrzałej religijności człowieka i, wraz z antropologią, pozwala lepiej zrozumieć człowieka naszych czasów.

Kościół ma do spełnienia inne zadania niż instytucje świeckie i nie może zapomnieć, że jako wspólnota, w której obecny jest Chrystus przez Ducha Świętego, rządzi się on innymi prawami. Ale Kościół ten składa się również z ludzi, którzy muszą stać na czele wspólnot eklezjalnych i nimi kierować. Stąd bosko-ludzka rzeczywistość Kościoła musi założyć zewnętrzną działalność, która powinna być sprawna i skuteczna. Mając to na uwadze, teologia pastoralna powinna korzystać z doświadczeń nie tylko socjologii, psychologii i antropologii religijnej, ale także z prakseologii oraz nauk o organizacji i zarządzaniu. Mając świadomość odmienności cech kierownictwa kościelnego, można sądzić, że w płaszczyźnie społecznej problemu i zadania, metody i techniki wykonywania funkcji kierowniczych są podobne do istniejących w innych formach zorganizowanej ludzkiej działalności. W organizacji pracy ludzkiej spotykamy się dzisiaj z takimi sposobami, jak: planowanie działalności, podział pracy, kooperacja, wykorzystanie kadr pracowniczych według ich kwalifikacji, organizowanie, koordynacja, doszkalać specjalistyczne pracowników, działanie bodźców materialnych i formalnych, psycho-fizjologiczne warunki pracy, kultura i estetyka pracy itd. Problemy te dotyczą też w jakiejś mierze pracy duszpasterskiej. Osiągnięcia na tym polu można wykorzystać zwłaszcza przy planowaniu i organizowaniu wielkich akcji duszpasterskich, np. synodu diecezjalnego, pielgrzymek, koronacji obrazu Matki Bożej itd.

*

Teologia pastoralna doby współczesnej jest samodzielną dyscypliną teologiczną mającą swój cel, przedmiot badań i metodę naukową. Jako nauka o działalności Kościoła w aktualnych uwarunkowaniach prowadzi refleksję naukową na podstawie wyników badań teologicznych, jak i w oparciu o dane nauk empirycznych. Refleksję tę teologia pastoralna prowadzi w badaniach multidyscyplinarnych, interdyscyplinarnych i intradyscyplinarnych.

THE NOTION AND PROBLEMS OF PASTORAL THEOLOGY

S u m m a r y

A debate is still going on about the conception of pastoral theology as a theological discipline. In this situation there is an urgent need of a critical and at the same time synthetic view of pastoral theology, of the problem of this discipline, of its theological and practical character and of its relation to other disciplines. Presentation of the above issues in one article may be helpful in giving answers to the questions considered important by modern pastoral theologians.

Being a study of the Church's activities pastoral theology reflects on them on the basis of results of theological studies as well as of the experimental sciences data. Skipping the theological aspect would lead this discipline to a "technique of pastorate" taking away what is essential for every branch of theology. Neglecting the empirical element would lead to fossilisation of pastoral theology and separating it from real life. Pastoral theology has to take into consideration both the theological truths and empirical data. It has to remain in close connection with other branches of theology and with humanities that decipher signs of the time.

Contemporary pastoral theology is an independent theological discipline that has its aim, subject of the studies and methodology. As a discipline dealing with the Church's activities in their actual conditions it reflects on them on the basis of theological studies and of empirical sciences data. Contemporary reflection and pastoral studies usually have a multi-disciplinary, inter-disciplinary and intra-disciplinary character.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: teologia pastoralna: pojęcie, przedmiot, typy badań, relacja do innych dyscyplin.

Key words: pastoral theology: notion, subject, types of studies, relation to other disciplines.